

контрреволюції“, тобто соціального протесту селян, а також зовнішньої інтервенції – не зупинили Сталіна від здійснення політики хлібозаготівель за принципом продрозкладки та репресій. На випадок стихійного чи організованого бунту голодних селян, а також з метою їх можливого приборкання 16 серпня 1932 р. Сталін запропонував Кагановичу таке: „З огляду на важке становище на Україні вважаємо цілком необхідним термінове залучення військ як для збиральної, так і прополочної роботи“. Не студентів, не службовців, а саме червоноармійців, озброєних серпами і сапами, Сталін мобілізував на сільгоспроботи, щоб на всякий випадок застосувати і гвинтівки, але не для „прополки“. 16 серпня він поінформував Кагановича про те, що „настав час, коли треба оголосити українцям про скорочення плану хлібозаготівель“, але виключно з метою заохочення посівної кампанії в особливо „постраждалих“ районах. Сталін п’ять чи шість раз використовує термін „постраждалі колгоспи“, але жодного разу не пояснив причин їх катастрофічного становища, уникаючи аналізу стихійного чи рукотворного походження трагедії селян.

СМЕРТНОСНІ ВІЗИТИ КАГАНОВИЧА В УКРАЇНУ

До сталінської когорти, тобто його найближчого оточення, належали Молотов та Каганович – голова Раднаркому СРСР і секретар ЦК ВКП(б). Вони вирізнялися не лише місцем в ієрархії партійно-радянських органів влади, а також особистими якостями: рівнем освіти, культури, політичним досвідом, відданістю вождю. Микита Хрущов, згадуючи про них у мемуарах, писав, що Каганович „...не був таким, як Молотов, але він хотів бути навіть злішим за Молотова“. Хоча за посадою Молотов частіше спілкувався зі Сталіним, проте і Каганович був „...близькою до нього людиною“, мав специфічне „класове чуття“ і „класову непримиренність“. Саме його Сталін відрядив в Україну весною 1925 р. на посаду генерального секретаря ЦК КП(б)У, щоб унеможливити внутріпартійний „сепаратизм“, спрямувати політику українізацію у русло букварного просвітництва, усунути Олександра Шумського з національно-культурного Олімпу, уніфіку-

вати духовне життя в республіці, „розгромивши“ так зване „націонал-ухильництво“ – „шумськизм“, „хвильовизм“, „волобуєвщину“. Він виконав доручення Сталіна до березня 1928 р., звільнивши Шумського з посади наркома освіти, а керівництво ЦК КП(б)У передав Станіславу Косіору.

Лазар Каганович народився 1893 р. в с. Кабани Київської губернії, яке тепер загубилося серед чагарників колишнього Поліського району, соціально, економічно та радіаційно зруйнованого „мирним атомом“ Чорнобиля. У 1932–1933 рр., виконуючи доручення Сталіна, Каганович став одним із творців зброї масового знищення українських селян – штучного голодомору. Його листування зі Сталіним, яке тривало досить інтенсивно протягом сочинського періоду сталінської „опричнини“, засвідчує факт особистої довіри кремлівського господаря. І він всіляко намагався виправдати сподівання вождя, виявляючи номенклатурну запопадливість та організаційну оперативність, ідеологічну вибагливість та особисту вірність.

Сталінський „штурмовик“, яким у 1932–1933 рр. був Каганович, особливу увагу приділяв Україні. 12 червня 1932 р. Каганович, надсилаючи листи Чубаря і Петровського про катастрофічний стан сільського господарства, фактично звинуватив їх у „відмові від хлібозаготівель“. З листів українських політичних лідерів Каганович довідався про факт масового голоду в Україні, але „наш земляк“ не виявив співчуття до голодних селян, відмовляючи прохачам хліба – від уряду УСРР до окремих громадян. Він інформував Сталіна про те, що у червні 1932 р. до нього приїздив Чубар і просив хліба, але „...ми поки що нічого не вирішили“, а дали 50 тис. пудів лише Молдавії. Він дещо зухвало відгукувався про місцевих керівників, які „вимагали“ і „просили“ зменшення хлібозаготівельного ярма, називаючи їх „...болотяними жабами, що квакають з приводу найменших труднощів“. Весною 1932 р. Україна, за браком насіння і робочої сили, не засіяла 2,5 млн. га зернових, але Каганович з оптимізмом доповідав Сталіну про „весняну кампанію“, а також гарантував „...успішне завершення хлібозаготівель, без допущення перегибів“, мобілізуючи партійців на їх виконання „...у дусі Вашого листа з наголосом на прикладі України“. Він радився зі Сталіним стосовно форми видачі колгоспникам хлібного аван-

су: за їдоками чи за кількістю вироблених трудоднів. 23 червня 1932 р., звітуючись про засідання політбюро, Каганович звернувся до Сталіна за порадою стосовно розрахунку з колгоспниками, „...коли і скільки видавати, частинами, особливо на Україні, де є небезпека розкрадання хліба“, розмірковуючи, що „...доведеться видавати спочатку, але ця частина має бути незначною, 60% багато“. Подібні питання він хотів з'ясувати безпосередньо із ним, бо хотілося б знати „...Вашу думку, як кажуть на Україні“.

Виконати план хлібозаготівель, а саме цього домагався Каганович від України, було неможливо „без перегибу“, тому що збір зернових не перевищив 13 млн. тонн, тобто його вистачало лише для озимого засівного клину та для утримання худоби, а для харчування людей нічого не залишилось. Вагатися з розподілом на трудодні (60% „багато“) – означало свідомо штовхати колгоспників та їхніх дітей на голодну смерть. У червні 1932 р., коли голод охопив Україну, Каганович спокійно радився із Сталіним: видавати хлібом аванс на зароблені трудодні чи почекаати, зваживши на думку партійного лідера. Півроку колгоспники не одержували хліба на трудодні, навіть діяла система обмеження його видачі на трудодні колгоспникам, які виробили їх „більше визначеної кількості“, а Каганович, ніби на ринку у його рідному Хабному, де до революції торгував овчиною, вагався – давати чи не давати зерно українським селянам в аванс.

На початку липня 1932 р., коли відбувалася підготовка до всеукраїнської партконференції, Каганович запевнив Сталіна у тому, що її рішення „...відповідають Вашій установці, співпадають повністю і наші виступи на нараді з Вашою порадою спрямувати головний удар проти українських демобілізаторів“. 3 липня мали „...вирішити питання про нашу поїздку на Україну, хоча т. Молотов має сумнів, чи треба йому їхати, але Ви дійсно праві, що їхати треба обом, і ПБ це сприйме“. Вони скликали 6 липня 1932 р. засідання політбюро ЦК КП(б)У, схилили українських комуністів до „безумовного“ виконання плану хлібозаготівель у розмірі 356 млн. пудів. Напередодні конференції Каганович доповідав Сталіну про „види на врожай“, які по СРСР мали бути „середні“, крім Московської області, Башкирської АСРР, Середньо-Волзького краю, ЦЧО, де вони становили – „вище серед-

нього“ рівня. Про Україну жодного слова, але говорив про можливість наявності хлібних лишків понад 380 млн. пудів, спираючись на прогноз М. Осинського, опублікований 15 липня в газеті „Известия“. Незрозуміла логіка: Україну, яка недосіяла 2,5 млн. га, а валовий збір якої виявився маловтішним, зобов'язали заготовити 356 млн. пудів з 380 млн. так званих лишків по СРСР. Безпідставно роздмухана слава про Україну як „житницю СРСР“, сільське господарство якої зазнало жахливої руйни внаслідок колективізації, спонукала Кагановича та Молотова до адміністративно-політичного тиску на делегатів конференції КП(б)У.

Візит московських емісарів в Україну виявився доленосним і „переломним“. Було втрачено шанс уникнути масового голодомору, запобігти трагедії, яка знекровила українське селянство. Рукотворність злочину очевидна: 12 червня Сталін визнав факт голоду в Україні, але направив Кагановича та Молотова нанести „удар проти українських демобілізаторах“, тобто схилити їх до „безумовного“ виконання абсолютно нереального плану хлібозаготівель. 6 липня 1932 р., перебуваючи у Харкові Каганович разом з Молотовим, визнають „важке становище“ в Україні, але повідомили Сталіна про готовність розгорнути критику „роботи ЦК КП(б)У“, уникаючи „висвітлення в пресі“ матеріалів конференції, щоб „...не давати „пищи“ іноземній пресі“, а також „...без друкування фактів про становище у тяжких районах“. Приховуючи катастрофічні наслідки хлібозаготівель в Україні, Молотов і Каганович проігнорували позицію більшості членів політбюро ЦК КП(б)У, вимагаючи від них форсування темпів. „Всі члени політбюро, – писали вони 6 липня, – включаючи Скрипника, висловилися за зменшення плану, посилаючись на недосів зернових 2,2 млн. гектар та загибель озимих 0,8 млн. гектар.

Ми категорично відхилили перегляд плану, вимагаючи мобілізації партсил для боротьби з витратами, розбазарюванням хліба і на зміцнення колгоспів“. Такою була їхня позиція на початку липня, яка „співпадала“ з точкою зору Сталіна.

Прагнення Кагановича „вислужитись“ перед вождем партії і утриматись на вершині політичного Олімпу відчувалися у кожному його листі. Він погоджувався з будь-якою думкою Сталіна. „Я вважаю Вашу пропозицію про зниження плану хлібозаготівель для України, особливо для Правобережжя, – писав він

27 липня, – найбільш постраждалого, абсолютно правильною. Зниження можна і треба зробити і ніякої незручності для нас, що виступали заповзято за план, тут не має, а якщо і була б, то справа понад усе, і правильну позицію треба схвалити“. Пообіцяти, гучно заявити, щоб зманіпулювати громадською думкою, звичний стиль партійної роботи у 30-х рр. Соціальний популізм виявився принципом ідеологічного опанування масами. Погоджуючись на зменшення плану хлібозаготівель, Каганович висловив таку думку: „Я думаю, що тепер не треба ще говорити українцям про це“. Хлібозаготівлі відбувалися „неважно“, тому „...нам треба буде пильніше дивитися за роботою областей і жорстокіше регулювати“. Він брав безпосередню участь в розробці закону про охорону так званої соціалістичної власності, завдяки якому десятки тисяч селян потрапили до в'язниць, а деяких розстріляли за рішенням польових судів.

16 серпня 1932 р. Каганович, відповідаючи Сталіну на його листа стосовно зміцнення номенклатури в Україні, підкреслив її непевність, безперспективність, розгубленість і формальне виконання нею „обов'язку“, які призвели до балачок про непосильність плану. „Теорія, – наголошував Каганович, – що ми, українці, невинно постраждали, створює солідарність і гнилу кругову поруку не лише середньої ланки, але і верхівки“. Він запропонував, щоб ЦК ВКП(б) офіційним „політичним документом“ закликала „організацію до рішучого перелому“, позаяк резолюцію партконференції „...вони серйозно не сприймають, вважаючи її частково вимушеною“. Клопотання Кагановича про „виправлення становища на Україні“ стосувалися не подолання причин голодомору, а їх ускладнення, тому що особисто прагнув „безумовного“ виконання Україною хлібозаготівель. Каганович погодився замінити Косіора на посаді секретаря ЦК КП(б)У, хоча пропонував „дати стусанів“ йому, щоб „зважив на уроки“, але враховуючи складне становище, зауважив: „часу не вистачає на навчання“. Виставляючи себе досвідченим організатором, котрий добре знав „країну, економіку і людей“ в Україні, Каганович заявив про готовність очолити її партійну організацію: „знову розпочати спочатку з людьми на тій же Україні“. Залишивши управління нею у 1928 р., він скаржився, що люди „трохи зіпсувалися“, навіть дуже змінилися внаслідок „м'якості“ і легковаж-

ності управління за принципом „не ображай“ та взаємної амністії“. Дбаючи про „інтереси партії“, а також усвідомлюючи особисту пропозицію Сталіна, тобто неабияку довіру патрона, Каганович відповів йому з фанатичною готовністю і пафосом: „Насамкінець, Ви маєте не лише офіційне політичне, але і товарисько-моральне право розпоряджатися тим, кого Ви сформували як політичного діяча, т.б. мною, Вашим учнем“. Двоє високопосадовців, таємно листуючись, вирішували долю партійно-державного керівництва в УСРР, пересуваючи його політичними фігурами, ніби пішаками. Каганович пропонував заміну вищої і середньої ланки номенклатури, щоб пустити „свіжої крові (хоч трохи) для України“. 16 серпня його відвідав Лаврентій Берія, внаслідок чого політбюро зменшило для Грузії план хлібозаготівель на 300 тис. пудів, тому що „...він справляє дуже хороше враження великого керівника“. Косіор, Чубар і Петровський не справляли такого враження, а їхні звернення до Москви стосовно зменшення плану викликали гнів та обурення Сталіна і Кагановича.

Наприкінці серпня 1932 р. Каганович, погодивши з Косіором та Чубарем зменшення для України плану хлібозаготівель на 40 млн. пудів, звернув їх увагу на те, що воно стосується переважно буряківничих районів. Він запропонував блюзнірську форму скорочення плану: „визнати необхідним пов'язати це зменшення з наданням пільг бурякоробам по хлібозаготівлях з метою стимулювання обробітку, копання і здавання цукрових буряків“. Два місяці Каганович і Сталін виношували рішення про те, щоб „скосити“ для України план на 40 млн. пудів, а завершилася ця бюрократична демагогія „наданням пільг“, тобто нічим. Заборонили навіть оголошувати рішення про так зване скорочення плану, щоб „не викликати звернення інших районів, областей з вимогою зменшити плани“.

Наприкінці жаркого літа 1932 р., коли в Україні скаженіли жнива масової смертності від голоду, Каганович виїхав на Кубань, щоб „зламати саботаж“ та очолити боротьбу за черговий врожай, а 20–29 грудня повернувся в Україну. В архівах Москви збереглися його телеграми до Сталіна та щоденні записи перебування в областях і районах. Вони свідчать про „особистий внесок“ Кагановича, про його участь у форсуванні темпів хлібоза-

готівель. Він приїхав до Харкова 20 грудня, скликав засідання політбюро ЦК КП(б)У, яке тривало до четвертої години ранку. „Наш приїзд викликаний зниженням хлібозаготівель, – зазначив Каганович, – які за останню п’ятиденку майже дихають на ладан. Багато українських працівників мають настрої, що можна уже не заготовляти. Ці настрої треба рішуче зламати“. І він почав їх безжалісно трошити. Здійснивши погром колгоспів та селянських господарств на Кубані, збагатившись арсеналом карально-репресивних заходів, Каганович нагадав українцям про першочерговість виконання хлібозаготівельних завдань, самочинно скасувавши рішення ЦК КП(б)У від 29 листопада про створення в колгоспах насінневого, фуражного, продовольчого та інших фондів. За бездіяльність районного керівництва, яке лише „відсиджувалося“, він пропонував їх арештовувати та засуджувати, направляти на місце „людей з бойовим духом, позаяк тепер у хлібозаготівлях основне – дух уповноваженого, міцний дух і бойовий настрій уповноваженого“. Каганович влаштував „накачку“ секретареві Харківського обкому КП(б)У Роману Терехову, тому що „хлібозаготівлі в області провалюються“, відтак „треба посилити натиск на одноосібників і зламати спротив хлібозаготівлям“. 21 грудня за вказівкою Кагановича були відправлені телеграми до Київського, Вінницького, Донецького обкомів з вимогою – „...негайно посилити темпи хлібозаготівель“. Відвідавши 22 грудня 1932 р. Одеську область, він схилив обком до застосування розстрілів проти „саботажників“, друкуючи вироки в пресі, а також наказав скасувати постанову ЦК КП(б)У про „засипку різних фондів“ в колгоспах, тобто насінневого, фуражного, продовольчого. Він визнав знуцанням той факт, коли заготовлені „півпудика авансу“, проходячи „повз“ засипаних колгоспних фондів. Його вимога і вказівка була доволі зрозумілою: насіння заготовляти лише після виконання хлібозаготівель. Багато секретарів, на переконання Кагановича, боялися „перекручування“, тому вирішили „зовсім не крутити“, але „вдало проведені обшуки“ у колгоспників, одноосібників – „це не перегиб“. Закликаючи до репресії проти селян, він не згадував про „важке становище“, бо воно давно переросло в катастрофу. „Треба село взяти у такий „штос“, – наставляв секретар ЦК ВКП(б) Каганович, – щоб самі селяни розкрили ями. Добро-

вільно розкриваючим ями треба давати амністію“. Виявляється, що селяни, які виявилися неспроможними до хлібозаготівель, були злочинцями, на яких поширювалася „амністія“. Каганович вчив місцевих комуністів розпізнавати „класового ворога під маскою колгоспника“.

Передноворічний візит Кагановича в Україну означав його особисту причетність до вилучення хліба, тобто до творення голодомору. Він приїхав не з новорічними подарунками, а з низкою смертоносних заходів. Його обурював той факт, що на громадське харчування колгоспників витрачали 3–4 фунта на трудовень, а „...тепер збираєте по півпудика розданих авансів“. Не повернення розданого на аванси хліба і не переобмолот радив керівникам районів Одеської області Каганович, а інше: „вивезти наявний хліб із комор, якщо б він і зберігався під виглядом всіляких фондів, пришвидшити обмолот, шукати розкрадений хліб, особливо в одноосібників. І шукати так, щоб самі добровільно розкривали ями, позаяк інакше у нас не вистачить сил перекопати всю землю“. 29 грудня Каганович завершував подорож по Україні. Він скликав у Харкові засідання політбюро ЦК КП(б)У, на якому були Косіор, Мендель Хатаєвич, Всеволод Балицький, Терехов, Олександр Шліхтер, яке ухвалило рішення про негайне вивезення колгоспами „всього наявного зерна, у тому числі і так званих насінневих фондів“ протягом 5–6 днів, про розпродаж майна, позбавлення присадибної землі і будівель 1000 господарств одноосібників Харківської та 500 господарств Дніпропетровської областей. Подібні заходи означали свідомий терор голодом. Про його застосування в Україні знав особисто Сталін, якому Каганович щоденно телеграфував. Готуючись до засідання політбюро ЦК КП(б)У 29 грудня, сталінський учень розмірковував, занотовуючи тези промови: виявляється рішення стосовно колгоспної торгівлі ухвалили, щоб „заспокоїти бунтуючого українського селянина“, а „колгосп готова форма для змови проти радвлади, якщо там вороги“. Він занотував дуже переконливу фразу, яка демонструє штучне походження голодомору в Україні: „Посухи немає, врожай стерпний, якщо не кращий 31 року“. Однак, незважаючи на репресії та масове вилучення зерна, Каганович визнав прикрий для партноменклатурника факт: „...по хлібозаготівлях йдемо нижче 31 року, міл(ьйо-

нів) на 150–200“. Заморили голодом мільйони людей, а бажаного не досягли: можливо хлібозаготівлі для них – не мета, а засіб упокорення „бунтівного українського селянина“. Якщо так, то надто кровожерливим методом і дорогою ціною.

Третій візит Кагановича в Україну припав на 10–20 квітня 1933 р. Він розпочався з розмови у вагоні потягу на вокзалі в Харкові, до якого прибув Косіор. Маршрут Кагановича прямував на Донбас та Дніпропетровськ, відвідав Хлібодаровську МТС, але почув від начальника політвідділу „т. Фукса“, що колгоспники виходять в поле „зі своїми коровами“, тобто сіяти. У Чубарівському районі Дніпропетровської області він заїхав до колгоспу ім. Сталіна, котрий виявився „найбільш відсталим“. У 1933 р. Україну також перетворили в колгосп імені Сталіна, позбавивши сільське населення хліба, яке масово помирало від голоду. 15 травня 1933 р. на 72 році життя померла Геня Йосипівна Каганович – мати Лазара Кагановича, яку поховали за належною церемонією у Київському паркові жертв революції. А в українських селах масово помирали селянки, яких ховали без належного поховального обряду, а траплялося, що їхні трупи тижнями валялися на вулицях сіл.

Лазар Каганович помер 26 липня 1991 р., тобто став свідком історичного суду, тобто оприлюднення його безпосередньої участі в організації голодомору в українському селі.

МОЛОТОВ – ТВОРЕЦЬ ГОЛОДОМОРУ В УКРАЇНІ

Випадки голодування в українських селах почали з’являтися у грудні 1931 – на початку 1932 р., особливо серед селян-одноосібників, майно яких продавали за невиконання хлібозаготівельних завдань. Саме тоді, тобто 3 січня 1932 р. політбюро ЦК КП(б)У обговорило телеграму Молотова і Сталіна про негайне завершення хлібозаготівель „саме в січні“. Зазначу, що телеграми Молотова і Сталіна з вимогами про термінове відвантаження хліба до Москви надходили до Харкова також у січні 1928 р., які повернули тоді в Україну продрозверстку, „надзвичайні заходи“, тобто репресії, використання яких завершилося локальним голодом у південних районах УСРР.